

รุ่งอรุณใหม่

แห่งศิลปะวิทยาการ

บุทลง ศรีภัก

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
กรมศิลปากร

แบบอย่างพระพุทธรูปพุทธลักษณะ สร้าง
สรรคใหม่

ในปีชกาล พุทธศักราช ๒๓๗๓ ขณะ
ทรงผนวชทรงเป็นทูลกระหม่อมพระ ประทับ
จำพรรษา ณ วัดสมอราย (ภายหลังได้รับ
พระราชทานนามใหม่ว่าวัดราชาธิวาส) ทรง
สอบสวนแบบอย่างพุทธลักษณะพระพุทธรูป
ว่ามีควรมีพระเกตุมาลา คือ พระรัศมีซึ่ง
เปล่งอยู่เหนือพระเศียร ได้โปรดเกล้าฯ ให้
ขุนอินทรพิณิจ เจ้ากรมช่าง หล่อสร้างพระ
พุทธรูปตามที่ทรงพระราชดำริ ซึ่งนอกจาก
ไม่มีพระเกตุมาลาแล้ว ยังโปรดให้ทำผ้า
ครองเป็นริ้วเหมือนกับการครองผ้าจริงของ
พระสงฆ์ด้วย เมื่อแล้วเสร็จพระราชทาน
นามว่า **พระสัมพุทธพรรณี**

พุทธศิลป์พระพุทธรูปตามพระราช
ดำรินี้ ได้เป็นแบบอย่างการสร้างพระพุทธร
ูปในรัชกาลที่ ๔ สืบมา

ค วามสำเร็จอันยิ่งใหญ่ในทุกด้าน
ของการปฏิรูปบ้านเมืองในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-
เจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราชเจ้านั้น
กล่าวได้ว่า เป็นผลมาจากความริเริ่มและการ
วางรากฐานเบื้องต้นของพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมชนกนาถ
โดยเฉพาะด้านราชประเพณีโบราณซึ่งเป็น
สิ่งที่ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง
ยาวนานจนเป็นวิถีชีวิตของสังคม ยากที่จะ
เปลี่ยนแปลง เพราะเป็นเรื่องของความเป็น
ระเบียบแบบแผนของคนหมู่มาก พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ก็ได้มีพระราชดำริที่
เรียกว่าเป็นสิ่งทรงริเริ่มใหม่หลายสิ่งหลาย
อย่าง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พระบรมสาทิสลักษณ์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เมื่อครั้งเสด็จไปทอดพระเนตรสุริยุปราคาเต็มดวง
ที่ตำบลหว้ากอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
(จิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งทรงผนวช
วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้นำในการศึกษาศิลปวิทยาการสมัยใหม่ โดยเฉพาะวิชาการด้านดาราศาสตร์ ทรงศึกษาอย่างเชี่ยวชาญ

การสร้างโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ ฯลฯ มีข้อฟ้าใบระกาที่สร้างกันต่อมาในชั้นหลังโดยไม่มีข้อหวงห้าม จึงเป็นพระราชดำริใหม่ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานไว้แต่ เมื่อปีฉลู จุลศักราช ๑๒๑๔ (พุทธศักราช ๒๓๙๖)

ไทยจีนมีครีทธาอุตสาหะสร้างวัดวาอารามที่งามประณีตตามแบบอย่างวัดหลวงด้วยความชื่นชมว่าเป็นศิลปกรรมที่สวยงาม

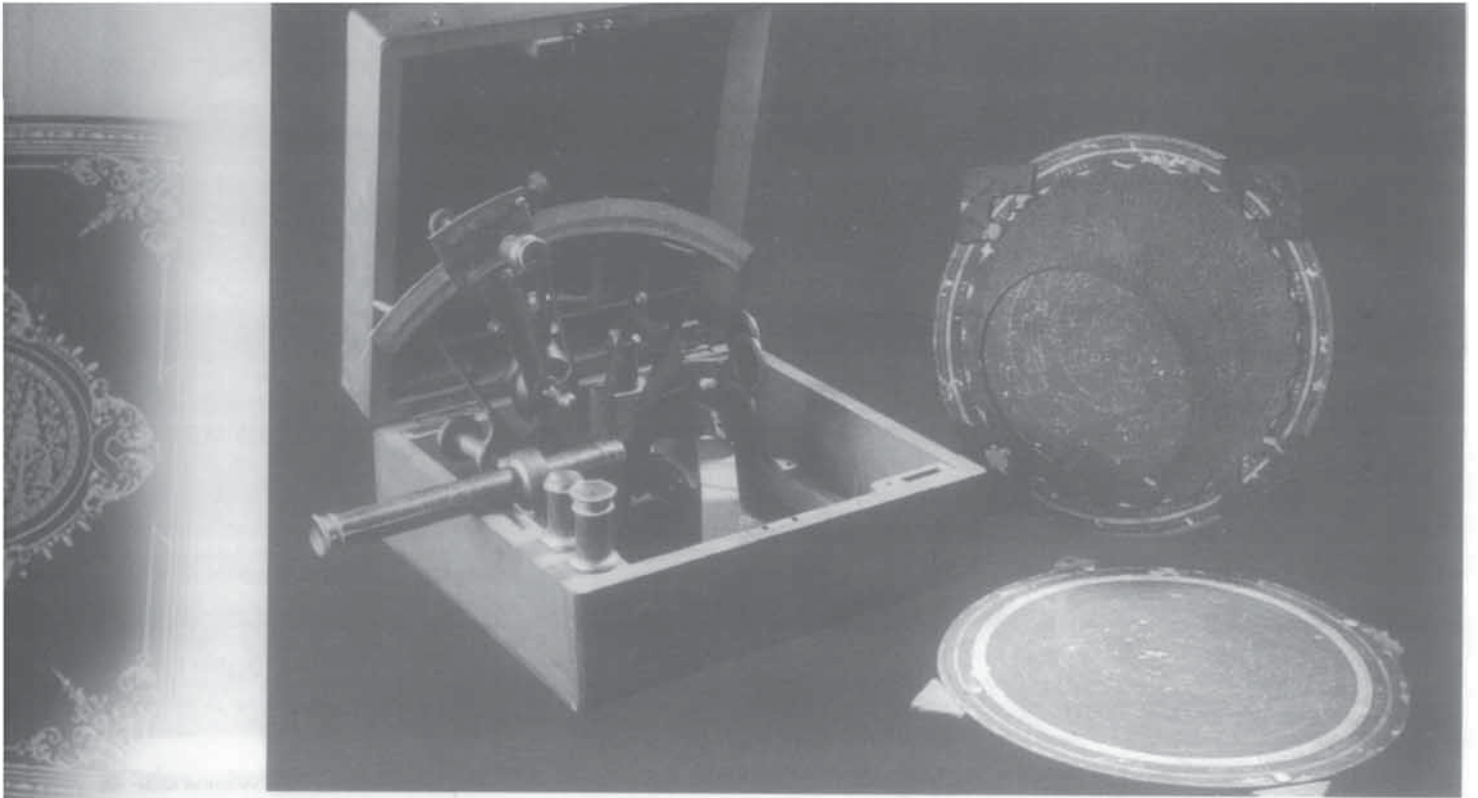
แบบอย่างศิลปกรรมวัดหลวงวัดราชบูรณะ

อาคารสถานในพระพุทธศาสนาแต่เดิมมานั้น มีชนบททางช้างเป็นแบบแผนที่ปฏิบัติต่อกันมาว่า พระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาการเปรียญ หอไตร หอระฆัง มีข้อฟ้าใบระกาได้เฉพาะพระอารามหลวง วัดของราษฎรทั่วไปหาไม่มี เมื่อถึงรัชกาลที่ ๔ ราษฎร

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศแก่อาณาประชาราษฎร์ให้ทราบทั่วกันว่า มีทรงหวงห้าม แต่ขอให้มาบอกกล่าวแก่พระยาบารุงศาสนา เพื่อจะได้พระราชทานเพิ่มเติมของหลวง อย่างที่พูดกันในภาษาสมัยใหม่ว่าจะได้ทรง *อนุโมทนาบุญ* ร่วมด้วย

พระราชดำริให้ราษฎรได้เฝ้ารับเสด็จในเส้นทางเสด็จพระราชดำเนิน

พระราชกำหนดบอภัยการสำหรับกรุงสยามแต่โบราณมาที่ห้ามราษฎรเยี่ยมหน้าต่างเยี่ยมประตูใกล้ทางเสด็จพระราชดำเนิน หากใครฝ่าฝืนจะถูกกระสุน ธนู หอก ชัดพุ่งใส่ ดังมีตัวอย่างในรัชกาลที่ ๒ ที่เจ้าพนักงานเรือตั้งยิงกระสุนถูกหญิงผู้หนึ่ง จักขุแตกส่งเสียงร้องด้วยความเจ็บปวดจนทรงได้ยินโปรดให้นำหมอลหลวงประจำเรือ

พระที่นั่งไปดูแลรักษา และพระราชทานเงินตราผ้าถุงผ้าห่มเป็นเครื่องทำขวัญ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกพระราชบัญญัติห้ามมิให้ยิงกระสุนใส่ราษฎรอีกต่อไป ให้ปฏิบัติแต่เพียงเจ้อให้กลัว หรือ โบกมือห้ามเท่านั้น แต่ราษฎรก็ยังไม่มีโอกาสได้เฝ้าฯ แทนชมพระบารมีพระเจ้าแผ่นดินในเส้นทางเสด็จฯ ได้

เมื่อถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริถึงพระราชบัญญัติที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบรมชนกนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระมหากรุณาธิคุณแก่ราษฎรไว้เป็นเบื้องต้นนี้ ให้บังเกิดผลเป็นความร่มเย็นที่ก่อให้เกิดความใกล้ชิดระหว่างพระเจ้าแผ่นดินและราษฎรมากยิ่งขึ้น จึงโปรดให้ประกาศให้ราษฎรชาวเมืองมิต้องปิดประตู หน้าต่างบ้าน โรงเรือนที่พักไปจนถึงแพในท้องน้ำอีกต่อไป และทรงพระราชดำริเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมโบราณที่กั้วหน้าทั้นสมัยอย่างยิ่งคือ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ราษฎรมาเฝ้ารับเสด็จพระราชดำเนินสองข้างทาง ทั้งเมื่อเสด็จพระราชดำเนินชลมารคและสถลมารคตามใจสมัคร และหาก

เป็นชาวต่างชาติที่ไม่คุ้นกับธรรมเนียมการหมอบคลานอย่างธรรมเนียมไทย เช่น ชาวตะวันตก ก็ทรงอนุญาตให้ยืนเฝ้ารับเสด็จฯ เปิดหมวกค้อมศีรษะ หรือยกมือเคารพอย่างแขกก็ได้

แบบอย่างธรรมเนียมที่ทรงเริ่มไว้ครั้งนี้ถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่สองในพุทธศักราช ๒๔๑๖ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศเลิกธรรมเนียมหมอบคลานเป็นยืนเฝ้าตามธรรมเนียมตะวันตกด้วย

พระราชทาน "เสรีภาพ" แก่การโขนละครคน
ราชประเพณีโบราณซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติกันสืบมา ถือว่าละครคนหลวงเป็นสิ่งคู่พระบารมีพระมหากษัตริย์เช่นเดียวกับช้างเผือก ดังมีพระราชบัญญัติห้ามมิให้ผู้อื่นหัดละครคนผู้หญิง และให้หัดละครคนในชั้นสำหรับเล่นในการพระราชพิธีในพระราชนิเวศน์ว่า ผู้อื่นมิควรทำเทียมละครคนผู้หญิงหรือละครคนในจึงเป็นของต้องห้าม จะฝึกหัดหรือเล่นได้แต่ละคนผู้ชายหรือละครคนนอกเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ภายนอกพระราชวัง

เครื่องมือดาราศาสตร์

ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเคยใช้

ได้มีผู้แอบฝึกหัดและเล่นละครคนทั้งผู้หญิงและผู้ชายมาแต่รัชกาลก่อนๆ และมีการเล่นกันเอิกเกริกมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า "มีละครคนด้วยกันหลายรายดี บ้านเมืองจะได้ครึกครื้นจะได้เป็นเกียรติยศแผ่นดิน" จึงมีประกาศเมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๙๙ ว่าด้วยละครคนผู้หญิงว่า

"...ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ พระราชวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ผู้ใดเล่นละครคนผู้ชายผู้หญิงก็ได้ทรงรังเกียจเลย ... และยังโปรดฯ ให้เข้ามาเล่นถวายทอดพระเนตรในพระบรมมหาราชวังและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานรางวัลแก่ผู้เล่นด้วย"

ละครคนผู้หญิง หรือ ละครคนในซึ่งใช้ผู้หญิงแสดงเคยเป็นของหวงห้ามมิได้เฉพาะพระเจ้าแผ่นดินจึงได้รับเสรีภาพ ทำให้ศิลปะการแสดงได้รับการพัฒนา ราษฎรชาวบ้านก็ได้มีโอกาสชื่นชมจนถึงได้ฝึกหัดและเล่นได้เกิดเป็นความก้าวหน้าด้านนาฏศิลป์จนเป็นศิลปะวัฒนธรรมประจำชาติมาจนทุกวันนี้

ธรรมเนียมการเข้าเฝ้าของขุนนางไทยและชาวต่างชาติก็แตกต่างกัน ▲

ทรงเปลี่ยนวิธีการเฝ้าฯ ถือน้ำพระพิพัฒน์-สัตยา

การถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยานี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนว่า "...เป็นพระราชพิธีใหญ่สำหรับแผ่นดินสยามแต่โบราณ ... มีคำอ้างถึงว่าเป็นพิธีระงับยุคเข็ญของบ้านเมือง..." ทรงพรรณนาพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงริเริ่มใหม่ เช่น โปรดเกล้าฯ ให้ "...ประชุมพร้อมกันทำสัตยานุสัยถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเฉพาะพระพักตร์พระมหามณีรัตน์ปฏิมากร และพระพุทธรูปที่จำทุกาโลก พระพุทธเลิศหล้า

นภาลัย ซึ่งเป็นพระอลองพระองค์สมเด็จพระบรมอัยกาธิราช..."

และพระราชดำริใหม่ที่ไม่เคยมีขึ้นในแผ่นดินใดมาก่อนก็คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสวยน้ำชุบพระแสงศร เพื่อความเป็นสวัสดิมงคล " ...และเพื่อจะแสดงพระราชหฤทัยเมตตากรุณาโดยเที่ยงธรรมซึ่งได้ทรงปฏิบัติอธิฐานในพระราชหฤทัยเป็นนิตย์..." การที่พระเจ้าแผ่นดินทรงร่วมเสวยน้ำพระพิพัฒน์ ร่วมกับพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการทั้งปวงนี้เป็นพระราชดำริที่มีขึ้นในรัชกาลที่ ๔ พระมหากษัตริย์ในรัชกาลภายหลังได้ทรงปฏิบัติตามธรรมเนียมที่ทรงเริ่มขึ้นไว้สืบมาจนในรัชกาลปัจจุบัน

การเสด็จประพาสหัวเมืองเยียมราษฎร

ปรากฏความในตำนานพระราชพงศาวดารว่า พระเจ้าแผ่นดินแต่ครั้งโบราณมา ได้เสด็จออกนอกพระราชวังแต่เมื่อมีเหตุการณ์สำคัญของบ้านเมือง เช่น เสด็จไปในการพระราชสงคราม ไปทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในการสถาปนาพระอาราม พระพุทธรูปสำคัญ เป็นต้น และมีเรื่องเล่าพระราชจริยวัตร ซึ่งเป็นพระรายนิยมในพระเจ้าแผ่นดินบางรัชกาลว่าโปรดการเสด็จประพาสโดยปลอมพระองค์ไปทอดพระเนตรชีวิตราษฎรบ้าง เพื่อสำราญพระราชอิริยาบถบ้าง เช่น สมเด็จพระนเรศวรมหาราช โปรดการเสด็จประพาสเพื่อทรงสำราญพระราชอิริยาบถ ณ ชายฝั่งทะเลเมืองเพชรบุรีไปจนถึงเขาสามร้อยยอด สมเด็จพระ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาให้ราษฎรฟ้าฯ รับเสด็จ ในเส้นทางเสด็จพระราชดำเนิน ได้ทั้งสกลมารคและชลมารค

พระเจ้าปราสาททองปลอมพระองค์เสด็จ ประพาสเกาะบางปะอิน พระเจ้าเสือปลอม พระองค์ไปทรงเที่ยวเล่นชกมวยกับราษฎร ชาวบ้านที่แขวงเมืองวิเศษไชยชาญ ฯลฯ

ในแผ่นดินพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือ เจ้าฟ้ามงกุฎ ได้ทรงผนวชจนตลอดแผ่นดิน รัชกาลที่ ๓ ขณะที่ทรงผนวชอยู่นั้น ได้เสด็จ จาริกไปยังหัวเมืองต่างๆ เมื่อเสด็จขึ้นครอง ราชย์ต่อจากสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พุทธศักราช ๒๔๙๔ พระราชจริยวัตรที่ทรง ปฏิบัติสืบมาคือ การเสด็จประพาสหัวเมือง เพื่อทอดพระเนตรชีวิตความเป็นอยู่ของ ราษฎรชาวเมือง และเป็นการเสด็จฯ อย่าง เป็นทางการมิใช่เป็นการสวนพระองค์ โปรดให้สร้างพระราชวังในหัวเมืองเป็นที่ ประทับในการเสด็จแปรพระราชฐาน เช่น พระนครคีรี ที่เพชรบุรี พระนารายณ์ราช นิเวศน์ ที่ลพบุรี พระราชวังปทุมนคร ที่ นครปฐม พระราชวังจันทร์เกษม ที่กรุงเก่า เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่าพระราชดำริใหม่ที่ พระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินไปทรง เยี่ยมราษฎรในที่ต่างๆ ในพระราช อาณาเขต เป็นพระราชกรณียกิจสำคัญที่

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง เริ่มต้นเป็นแบบอย่างไว้

พระบรมราชาไชยบายในพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นพระราชดำริ ใหม่ที่ทรงเริ่มไว้แก่บ้านเมืองยังมีอีกหลาย ประการ ซึ่งล้วนเป็นสิ่งบ่งบอกให้ผู้คนในชั้น หลังได้เรียนรู้ว่าการที่ประเทศไทยสามารถ ปรับตัวเองให้เหมาะสมทันกาลเวลาในทุกด้าน โดยไม่เปลืองปล้ำเสียอธิปไตยแก่ประเทศ มหาอำนาจตะวันตก ด้วยการรับที่จะเรียนรู้ ศิลปวิทยาการสมัยใหม่สาขาต่างๆ รวมทั้ง การดำเนินพระวิเทโศบายทางการเมือง ระหว่างประเทศพร้อมไปกับทรงปรับเปลี่ยน แบบแผนธรรมเนียมราชประเพณีโบราณ คือ การปฏิรูปลังคมนั้น เป็นพระอัจฉริยภาพใน พระองค์ที่ทรงเป็นปราชญ์ คือ ทรงศึกษา สรรพวิทยาจนทรงมีพระวิจารณ์ญาณกว้าง ไกลเท่าทันและเทียบทันกับนานาอารย ประเทศ

ทรงปูเส้นทางแห่งเกียรติภูมิของ ชาติด้านเมืองให้ลูกหลานไทยได้เดินทางต่อ มาจนทุกวันนี้

บรรณานุกรม

- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ- พระราชพิธีสิบสองเดือน. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทาน ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ วันที่ ๗ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๙๖.
- ชุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, และประชุมพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔ ภาคปกิณกะ. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน พระราชทานเพลิงศพ นายสนั่น สุมิตร วันเสาร์ที่ ๑๔ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๔๑.
- ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัด พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลโท หม่อมเจ้าชิตชนก กฤดากร วันเสาร์ที่ ๒๖ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๑.
- พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔. ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์. องค์การค้ำของครุสภา ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์ จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๑.
- พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. กรมศิลปากร จัดพิมพ์ พุทธศักราช ๒๕๓๒.
- พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง. สำนักพระราชวังจัดการ จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔.
- ลัทธิขงจื้อ เล่ม ๓ ศิลปการแสดง. โครงการ "ลัทธิขงจื้อ" โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด จัดพิมพ์ ๒๕๔๑